

Bibó István évnyitó beszéde

Elhangzott 2003. augusztus 31-én

Kedves gyerekek és szülők, kedves tanárok és munkatársak, kedves vendégeink és vendéglátóink!

Amint hallottátok, több mint száz évvel ezelőtt, valamikor 1880 körül Dosztojevszkij arról győzködte egyik ismerősét, hogy ne tiltsa el leányát az olvasástól, s az olvasásnak ne csak hátrányait lássa; s felhívta figyelmét a nem-olvasás súlyos következményeire: az élményekben való szegénységre, az elcsökevényesedő képzeletre, az igazi, nagy olvasmányok hatásának elmaradására.

Ez volt az az idő, amikor a szülők egészségtelennek tartották a sok olvasást, a gyerekek meg persze titokban olvastak, ahol lehetett: bokorban, paplan alatt, WC-n; nappal elbújva, éjjel fölkelve falták a könyveket és izgultak, sírtak, felháborodtak, drukoltak; el tudták képzelni a helyeket, helyzeteket, történeteket és beleélték magukat azokba.

Ma ennek pontosan az ellenkezője a helyzet: a gyerekek nem szeretnek olvasni, mert nem tudnak, és nem tudnak, mert nem szeretnek. És azok a szülők, akik még tudják, hogy miért fontos az olvasás, boldogok lennének, ha a gyerekük olvasással rongálná az egészségét, és nem diszkóval vagy cigarettával (hogy rosszabbakról ne is beszéljek).

Amikor a felvételi beszélgetések során megkérdezem a gyerekeket, hogy mit olvastak

mostanában, legtöbben azt mondják, hogy hát a kötelezőket meg a Harry Pottereket. (Megjegyzem, a Harry Pottereket is egyre kevesebben fogjátok olvasni, hiszen minden újabb kötetnél lehet tudni, hogy egy-két éven belül meglesz róla a film - majd akkor megnézem, minek szenvedjek vele?) Amikor azt kérdezem, melyik tetszett a kötelezők közül és melyik nem - hát az Egri csillagok, az nem annyira. Miért? Hát mert nagyon hosszú. - Szóval: egy televíziós sorozat, amely hónapokon át tart, az nem hosszú; az Egri csillagok, amelyet én tíz évesen három nap alatt elolvastam, az hosszú. Ami könyv és hosszú, attól szenvedni kell, ha pedig kötelező, akkor még unni is vagy egyenesen utálni. Amikor a felvételi beszélgetésben egyszerű állatmeséket kellett elolvasni, és a tanulságot összefoglalni, akkor is az derült ki, hogy a gyerekek jelentős része nem tud olvasni a szó tartalmi értelmében: a betűket ismeri, a szöveget el tudja nyögni, de nem érti a tartalom összefüggéseit, a szöveg rejtettebb vagy pláne a jelképi tartalmát, se a humorát, se a szomorúságát, nem érzi a hangulatát; persze hogy kifárad, ha könyvből kell tanulni, persze hogy szenved a kötelező olvasmányoktól mint a megvert kiskutya, és persze hogy csak filmet, TV-t, videót tud egyáltalán felfogni úgy-ahogy. Csak az az érdekes, ami mozog, ami hangos, ami színes, ami vibrál. S ha majd felnő, észre sem veszi, hogy nemcsak élményeiben és fantáziájában maradt szegényebb, hanem képtelen egy használati utasítás szerint eljárni, nem tud egy szerződést megérteni, beosztotról jellemzést adni, pályázatot a kiírás alapján összeállítani, törvény, rendelet, szabályzat alapján kérelmet, fellebbezést, panaszt megfogalmazni. Erre mondják, elég kegyetlen kifejezéssel, hogy "funkcionális analfabéta", vagy ahogy én hallottam valakitől: az ilyen ember azt még el tudja olvasni, hogy "kocsma", de azt már nem, hogy "könyvesbolt". Az már nagyon hosszú.

Azzal, ami ma az olvasás helyét és idejét kitölti, nem az a baj, hogy tartalmában és lehetőségeiben csak rossz lehet, mert ez nem igaz; a baj az, hogy ha a TV, videó, számítógép túl korán lép az olvasás helyébe, akkor pont azokat a nagyon fontos képességeket nem fejleszti és nem finomítja, amelyeket csak az olvasás (a kisgyerekeknél aszóban elhangzó mese vagy a felolvasás) tud kialakítani és fejleszteni az óvodáskortól kezdve: a képzeletet (az elképzelni-tudást) és az értés, a megértés képességét. És azt is tudni kell, hogy aki nem képes értve olvasni, aki csak a betűket ismeri, de szavakat és gondolatokat nem ismer fel mögöttük, az semmit sem tud felhasználni abból a kultúrából, amit az emberiség az írás feltalálása óta erre a találmányra felépített, beleértve a számítógépet és az Internetet, és mindazt is, ami még ezután jön.

Persze, ez az egész probléma nem mostanában merült fel; akik a fiatalság és ezen keresztül az emberiség jövőjéről gondolkodtak, mindig is tudatában voltak az olvasás fontosságának. Szeretnék nektek egy régebbi, 300 évvel ezelőtti magyar emlékirót és politikust idézni, aki a mainál sokkal mostohább körülmények között gondolkodott erről. Bethlen Miklósról van szó (1642-1717), aki tizenévesen Apáczai Csere János tanítványa volt; Nyugat-Európai útjáról 22 évesen visszatérve szemtanúja volt Zrínyi Miklós halálának; a 17. század utolsó évtizedében Erdély legjelentősebb politikusa, aki az önálló Erdély reményeinek szertefoszlása után is arra törekedett, hogy a Habsburg-uralom alatt is minél több megmaradjon az önállóságból, ezért 1704-ben Rabutin császári generális elfogatta. Bécsi börtönéből, ahol emlékiratait befejezte,

csak a halála előtti évben, tizenkét év után szabadult, s Erdélybe már nem térhetett vissza.

Részlet Bethlen Miklós önéletírásából.

Intelem fiához, Bethlen Józsefhez

*"Tanuljátok szeretni a könyvolvasást, ó, főrenden való ifjúság, ha vagy a scholáktól elvett valami gonosz üdő, amint engemet, vagy ha rendesen hagyjátok is el a scholát, olvasás által tartsátok meg, amit tanultatok. Sőt az üdővel érő elmével való olvasás, nem hinnétek, mely tudóssá tészzen beneteket fáradság nélkül, gyönyörűségesen. Annak felette sok bűntől oltalmaz meg az olvasásbéli gyönyörű magad foglalása. Rút üdő vagyon, nem mehetünk ki, mit csináljunk? kártyázzunk, igyunk, hazudjunk, trágárkodjunk, vagy még rosszabbat is kövessünk; nem jobb volna-é annál egy szép historicus, politicus, vagy geographus, vagy valami szép fabulás, tréfás, mulatságos könyv olvasása, sine peccato, et cum profectu ac delectatione (bűn nélkül, haszonnal és gyönyörűséggel)
? Osztán az is jusson eszedbe: egy ló-esés, bénulás, köszvény, vénség, háborúság, rabság elrekeszthet minden mezei és lóháti mulatságodtól, olyankor mit csinálsz? Hála Istennek, hogy én az olvasást szerettem, és az ördög azt el nem vehette; bizony ha az nem lett volna Isten után ebben a szörnyű hosszas inségemben, vagy guta, bolondulás, vagy még rosszab is ért volna. Édes fiam, József, bárcsak tenéked használjon ez az írásom."*

A megszólításban - főrenden való ifjúság - nyilvánvalóan nem a feudális rangokról és előkelőségekről van szó, amelyek iránt egyesekben ma is újra felkél a nosztalgia, hanem az ország sorsáért felelős réteg fiatalságáról. Szava ezért szól ma Hozzátok is.

Bethlen Miklós a könyvvél való viszonyról beszél. Ennek a viszonynak az iskolában, a fiatal korban kell kiépülnie, s egyre mélyülve egy életen át tartania. Megtartó erő ez, melyet Bethlen Miklós öregkori hosszú fogságára hivatkozva saját példájával bizonyít. Egy korábbi bekezdésben arra is figyelmeztet, hogy a könyvhöz való viszony személyes emberi kapcsolatban, elsősorban talán a tanár-tanítvány kapcsolatban épül ki. Apáczai Csere Jánosról írja: *".... a tudományt és könyvek olvasását úgy megszerettette vélem, hogy azt senki és semmi ki nem űzhette az elmémből s kezemből a világnak minden jó s gonosz munkái s változási között is. Kívánva kívántam tanulni, valamikor lehetett olvastam..."*

Tudnotok kell, hogy a tanulással s könyvekkel ilyen viszonyra jutni - hiába van ma sokkal több könyv - nehezebb, mint akkor, s töletek is több erőfeszítést kíván. Azt az energiát és figyelmet, mellyel egy fiatal a világot megismerheti és az ismereteket birtokba veheti, akkor lényegében csak a tanulás és a könyvek kötötték le, ma lekötik a televíziós műsorok, az újságok, a turizmus, a gyors és felületes utazások, az álkönyvek (ugye, tudjátok, mifélékre gondolok), a számítógépes játékok; s annak az időnek, amit ezekkel töltötök, csak egy töredéke vezet ismeretek birtokbavételéhez, az értelem és az érzés műveléséhez. Nem akármilyen könyvről van tehát szó, mert nem minden érdemli meg a könyv nevet, ami könyv formájú. Az, amiről Bethlen Miklós beszél, a valódi könyv azért olyan fontos, mert az olvasás gyakorlása mellett szellemi erőfeszítésre is indít, s ezáltal gondolkodó emberré tesz, olyanná, akik nemcsak iskolás éveiket élik könyvvél kezükben, olvasva és tanulva, s akiknek szavait és tetteit nem indulatok, hangulatok és érdekek határozzák meg, hanem a hit és értelem.

Kedves tizenkettedikesek: nektek különösen is szólnak ezek a gondolatok. Erőpróba előtt álltok, mint minden végzős osztály. Az eredményt azután tanulmányi átlagokkal, pontszámokkal s felvételi százalékokkal szokták mérni, s ha ezt el nem is kerülhetjük, Bethlen Miklós abban segít bennünket, hogy lássuk: a lényeg nem itt van. Amire szükség van, az az, hogy nem a világ szeme, hanem Isten színe előtt tudva magatokat, szembenézzetek képességeitekkel, adottságaitokkal, hiányaitokkal, s ezeket ismerve fogjatok neki feladatokat. Nem szabad hányódnatok eufórikus várakozások és gyáva bizonytalanságok között: a felkészülés munka és feladat, melyet nem hangulatoknak és közérzeteknek kell befolyásolni. Azt kérjük töletek s abban próbálunk segíteni, hogy mindnyájan saját formátokat - saját legjobb formátokat - tudjátok futni, s ha ez sikerül, a többit - saját sorsotokat s az iskola jövőjét is - nyugodt lelkiismerettel bízhatjuk Istenre.

És ti, hetedikesek, legfiatalabb évfolyamunk, akiknek nagyon örülünk, s ti többiek, akikről most kevesebb szó esik, azaz mindnyájan: ne mondjatok le az olvasásról. Ma senki nem fogja tiltani nektek (úgyhogy abban sem reménykedhetünk, hogy majd csak azért is olvastok), mert ma ugyanez a harc egy másik csatamezőn zajlik, hogy ti. ne üljete túl sokat a TV vagy a monitor előtt; s a dac energiái ezen a mezőn működnek. De az igazi front, meg vagyok győződve róla, az olvasás mentén húzódik, és itt leginkább a saját akaraterőttökre vagytok utalva. Nagyjából

hat és húszéves korotok között valami eldőlt ezen a fronton, az értés, a megértés, az értelem (idegen szóval az *intelligencia*) területén. Nem mindegy, hogy hogyan.

Ne mondjátok le tehát az olvasásról. Isten segítsen Benneteket s mindannyiunkat.

A 2003/2004-es tanévet megnyitom.